

YUNUS EMRE'DE İNSAN

Mahmut SARIKAYA*

ÖZ

Yunus Emre'nin şiirine bakanlar onun "götürü bazar ile" sonsuz bir insan sevgisi ve hoşgörüsü sahibi olduğunu görürler. Çünkü ona göre insan ilâhî bir varlıktır. Bütün yaratılmış âlem, aşk üzeredir; insan da bu aşkın doruklardaki tezahürüdür. Yunus'un bu aşkı duyusu ve yansıması coşkun ve aşkın bir terennüm gibidir. Çünkü o, bu aşkın cezbisine tutulmuş bir "deli derviş"tir... Yunus, yaratılarda Yaratan'ı gördüğü için sever insanı. Çünkü Yaratan da yaratılan da birdir ve "varlığın birliği" söz konusudur. Onun Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardaş gelir söyleyişi de bu düşünceyi ifade eder. Ondaki kardeşlik anlayışı ilâhî varlık ve ilâhî varlığın tezahürlerine bakışının bir sonucudur. Yunus, "varlığın birliğine" inanan bir mutasavvıftır. O'na göre, varlık tektir; o da mutlak varlık olan Allah'tır. Allah'ın varlığı dışındaki her türlü var oluş, yaratıcıdan birer yansıma olup yine yaratıcıya doğru yol alan birer yokluktan (gölgeden, hayâlden) ibarettir. Gölgeden ibaret bu varlıklara "özgün" birer vücut izafe etmek şirktir. Aslında varlık tek bir cevherdir; o da aşk'tan ibarettir. Gerçek anlamda insan da ikilikten kurtulmuş, bu aşk ile bir olmuş insandır. Bu bakımdan, insan, insan olduğu için toptancı (götürü) bir anlayışla sevilir ve hoş görülür. Ama yine de beş parmağın beşi bir olmadığı gibi; her insan da bir değil... 'Âşık insan var, aşksız insan var; hayvan derecesinde insan var, yabancı hayvan gibi insan var... Bir de o taş gibi o kaya gibi olanı var bunun... Söylersin, anlamaz, sesin onun varlığına nüfuz edemez; kayaya seslenmişsin gibi yankılanıp geri gelir... Bu çalışmada Yunus'un çok iyi tanıdığı ve şiirleriyle bize tanıttığı insan tipleri belirlenerek ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Âşık İnsan, Aşksız İnsan, Hayvan İnsan, Yabancı Hayvan İnsan, Taş İnsan.

HUMAN IN THE POETRY OF YUNUS EMRE

ABSTRACT

Those who look at Yunus Emre's poetry see that he has an endless love and tolerance for people, with his "götürü bazar ile". In his eyes, a human being is divine. the whole world is about love; human beings are the manifestation of this love at the peaks. Yunus's feeling and reflection of this love is like an exuberant and transcendent chant. Because he is a "crazy dervish" who is fascinated by this love... Yunus loves human beings because he sees the Creator in the created. To him, the Creator and the created are one, and there is the "unity of existence". His saying, "Hakk'ı gerçek sevenlere cümle âlem kardaş gelür" also expresses this thought. The understanding of brotherhood in him is the result of his view of the divine being and the manifestations of the divine being. Yunus is a mystic who believes in the "unity of existence". According to him, existence is one; absolute being is Allah, the absolute being. Every existence other than the existence of Allah is a reflection from the creator and consists of nothingness (shadow, imagination) that leads towards the creator. It is shirk to ascribe "original" bodies to these shadowy beings. In fact, being is a single substance; it is also love. In the real sense, a human being is freed from "duality" and by this way became "one" with this love. In this respect, a human being is loved and tolerated with a wholesale (lump) understanding.

Keywords: Lover, Loveless Person, Animal Human, Wild Animal Human, Stone Human.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 16.11.2021; Yayına Kabul Tarihi: 10.12.2021

* Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, KIRŞEHİR;
ORCID: 0000-0002-2197-0124, E-posta: msarikaya@gmail.com.tr

Giriş

Yunus Emre: *Hak bir gönül virdi başa / Ha! dimeden hayrân olur* (Timurtaş, 2009, s. 63) diyerek “sevmeye hazır bir gönül ile” gelmiştir bu dünyaya. *Gelün tanışık idelüm, işün kolayın tutalum / Sevelüm, sevillelüm, dünyeye kimse kalmaz* (Timurtaş, 2009, s. 83)¹ demiş ve insan sevgisinde olduğu gibi şiirde de güç olanı kolay söylemiştir. Sabahattin Eyüboğlu bu söyleyişi “Halkın dilinde söylenemez sanılan yüksek duygu ve düşünceleri halkın diliyle bal gibi söylemek” olarak tanımlamıştır (Eyüboğlu, 1972, s. 7). Yunus'un, bunu sanat olsun diye yaptığı düşünülemez; fakat “balı yağa katar gibi” (Timurtaş, 2009, s. 95) söylemiş; bu da başkaları tarafından *sehl-i mümteni* olarak adlandırılmıştır.

Onun insan sevgisi de böyledir; o, yaratılanı yaratandan ötürü sever. Çünkü o, yaratılarda Yaratan'ı görmektedir. Yunus için Yaratan da yaratılan da birdir; çünkü “varlığın birliği” söz konusudur... Fakat ondaki insan sevgisini İslam dininden ve tasavvuftan ayırdığınızda bu sevgi boş, kof, gerçeklerden ve hayattan kopuk bir slogan durumuna geliyor. Oysa Abdurrahman Güzel'in incelemesinde Yunus'un şiirlerinde âdeta bir ilmihal kitabının bölümleri tespit edilmiştir (Güzel, 2021).

Yunus'un insana bakışını, insanlık anlayışını ve insan sevgisini dile getiren çok olmuş da onun bize tanıttığı insan tiplerini eserlerinden retorik çalışmasıyla süzüp çıkarmaya çalışan bir girişime pek rastlanmaz.

Türk Yurdu Dergisi'nin 1966'da yayımlanan 200 sayfalık Yunus Emre Özel Sayısında 76 yazı ve şiir yer almıştır ve bunlardan yalnızca Dr. Sırrı Alıçlı'nın yazısında “Yunus Emre'de İnsanlık” başlıklı yazıda bu konu ele alınmıştır. O yazıda da Yunus Emre'nin eserlerinde vasıflarını belirlediği insan tipleri konu edilmemiş, herkesin yaptığı gibi Yunus Emre'nin “insancılığı, insancılığının evrenselliği” genel olarak ele alınmıştır.

Ahmet Sevgi'nin *Yunus Emre'de İnsan Sevgisinin Evrensel Niteliği Üzerine* başlıklı yazısında da bu genel yaklaşımdan başka bir şey yoktur. Yazının başlığına uygun olarak Yunus'un en çok bilinen aşağıdaki beyitlerinden hareketle ondaki insan sevgisinin evrenselliğine dikkat çekilmiştir:

Elif okuduk ötüri bâzâr eyledik götüri

Yaratılmışı severiz Yaradandan ötüri

(Sevgi, 2012, s. 100)

Yetmiş iki millete bir gözle bakmayan

Halka müderris olsa hakîkatte âsîdir

(Sevgi, 2012, s. 101)

Ben gelmedim da'vî için benim işim sevi için

Dostun evi gönüllerdir gönüller yapmaya geldim

(Sevgi, 2012, s. 101)

Ak sakallı bir koca hiç bilmez hâli nice

Emek vermesin hacca bir gönül yıkar ise

(Sevgi, 2012, s. 101)

Bir kez gönül kırdın ise bu kıldığın namaz değil

¹ Faruk Kadri Timurtaş'ın Yunus Emre Divanı'ndan alıntılara atıfta bulunurken bu eserin 2009 ve 2012 baskılarına gönderme yapıldı. Eserlerin bu baskı tarihinden sonraki numaralar ilgili şiirin kitaptaki numarasıdır.

Yetmiş iki millet dağı elin yüzün yumaz değil

(Sevgi, 2012, s. 101)

Yunus'un şiirlerinde âdeta bir ilmihal kitabının bölümlerini tespit etme gayretindeki Abdurrahman Güzel'in yukarıda sözü edilen çalışmasında Yunus Emre'nin eserlerinde tavsif ettiği insan tiplerini belirlemesi tabii ki beklenemezdi. Çünkü amacı bu değildi (Güzel, 2021).

Yunus Emre ve eserleri üzerine en çok çalışan ve bu konuda otuz kadar eser veren Mehmet Kaplan'ın Yunus Emre ve eserleri üzerine yaptığı çalışmalar İsmet Şanlı ve Muharrem Dayanç tarafından kronolojik olarak tespit edilip bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Bu tespit ve değerlendirmeler içinde, Kaplan'ın "Yunus Emre'nin İnsan ve Ahlâk Görüşü" (Risâlat al Nushiyya'nın Tahlili), (1973, s. 65-82) ve "Yunus Emre'ye Göre İnsan" (1946, s. 9-11) ve (Kaplan, 1997, s. 21-40) gibi yazılarından hareketle Mehmet Kaplan'ın "genellikle Yunus Emre'nin bir mısra, beyit veya manzumesinden esinlenerek eklettik yöntemle kaleme aldığı yazılarının büyük bir kısmında daha çok 'genel anlamda insan', 'insanın iç dünyası' ve 'insanın toplumdaki yeri' üzerinde durduğu görülmektedir", demiş ve Kaplan'ın "Ebedî Yunus" incelemesinden hareketle "Yunus Emre'nin şiirlerinde üzerinde durduğu insanın daha çok Yunus'un kendisi olduğu, bu nedenle onun kendisini 'aşk eri', 'miskin', 'derviş' gibi kavramlarla nitelediği ve Yunus Emre'nin, 13. yüzyıl Anadolu'sunda sergilediği tavır ile "alp tipi"nin "derviş/veli tipi"ne dönmüş somut bir örneği olduğu" sonucunu Enginün ve Kerman'dan alıntılıyarak çıkarmışlardır (Şanlı vd. 2016, s. 576). Enginün ve Kerman, Yunus'taki "insan" anlayışını ayrıca "İnsanîyetçilik" olarak adlandırmışlardır (1988, s. 235-238).

Son olarak Kırşehir Ahi Evran Üniversitesinde düzenlenmiş Uluslararası Yunus Emre ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Gelişimi Sempozyumu'na sunulan bildiriler (İlhan vd. 2020) arasında da Yunus Emre'de insan konusuna hasredilmiş bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu bakımdan Ahmet Doğan'ın çalışması bir yönüyle istisna oluşturmaktadır: Doğan, yazısında Yunus'un en çok üzerinde durduğu "ideal insan" konusunu irdelemiş ve bu "ideal insan" sınırlamasıyla bizim "âşık insan" dediğimiz tipi bir güzel tanıtmıştır (2013, s. 829-839). Tabii burada tanıtılan "insan" yer yer başkalarının da üzerinde durduğu "insan"dır. "Yunus'ta İnsan" konusunu bu boyutuyla inceleyenler daima Yunus'taki diğer insan tiplerini, bu ideal insanı daha belirgin kılmak ve daha iyi anlatmak için kullanmışlardır. Fakat burada sözü edilen "ideal insan" tipinin dışındaki "insan" tipleri de var Yunus'un eserlerinde.

Evet, Yunus'a göre tüm insanlar sırf insan olduğu için toptancı (götürü) bir anlayışla sevilir ve hoş görülür; fakat bütün bu insanlar içinde çeşit çeşit insan vardır... Öyle ya, "insan kısım kısım, yer damar damar..." diyenleri de yabana atmamak gerekir... Yunus da hayatı tüm bu insanlar içinde yaşamaktaydı.

Yunus'un şiiri ilâhî aşk üzere söylendiği için ilâhî bir ahengin terennümü hâindedir. Onun şiirleri coşkun söyleyişin eşsiz örneğidir ve bestelemişçesine akıcıdır. Yunus'un şiirindeki bu "lirizm"ın kaynağı "cezbe" hâline gelmiş "aşk"ın yansımadır. Onun *İşidüh iy yârenler/ aşk bir güneşe benzer* (Timurtaş, 2009, s. 70) deyişi, yeryüzündeki hayatın kaynağının güneş olduğu gibi kâinatta var olan her şeyin kaynağının da "aşk" olduğunu vurgulamaktadır... Bu sebeple ondaki bilgilendirici ve aydınlatıcı söyleyişler kuru bilgiler değil, ışıklar gölgeler gibi, yağmurlar akarsular gibi, esen yeller uçan kuşlar gibi, açan solan çiçekler gibi tabiidir. Çünkü o, aşkı bin bir türlü hâllerıyla yaşamıştır; bu sebeple onun için şiiri de tabii ve âşıkane bir yansımadır.

Yunus, “vahdet-i vücud”a inanan bir mutasavvıftır. O’na göre, varlık tektir; o da mutlak varlık olan Allah’tır. Onun dışında eşya âlemi olarak görünen varlıklar, yaratıcıdan yansımış olup yine yaratıcıya doğru yol alan birer gölgeden, hayâlden ibarettir. Eşyanın kendisine ait bir vücudu yoktur. Görünen bu varlıklara müstakil vücut izafe etmek ise Tanrı’nın varlığı karşısında başka bir var oluş kabul etmek olacağından şıktır. Çünkü varlık tek bir cevherdir; o da aşktan ibarettir. Yunus’a göre kâinatın oluşumu aşk iledir:

Bu yir ü gök ü arş ü ferş ışk dadı ile kayımdur

(Timurtaş, 2009, s. 27)

Yunus, temelde iki tip insandan söz eder: Âşık İnsan, Aşksız İnsan.

1. Âşık İnsan

Yunus, bu dünyada yaşayanlar içinde gerçek ve yüce insan olarak “âşık insan”ı görür. “Âşık insan”ın da türlü hâlleri vardır. Onun için aşk, yaratılışın sırrı, yaratıcı varlığın yansımaları, olduran bir güç ve eksikleri tamamlayan bir cevherdir:

Aşk gelicek cümle eksikler biter

(Tatçı, 1991, s. 38)

Fakat bu da nefsi öldürmeği, görünen yansıma varlıkla ilgiyi kesmeyi gerektirir: Yunus’a göre bunun için:

Derviş bağı baş gerek, gözü dolu yaş gerek, koyundan yavaş gerek’tir. Bunun için:

Gerçek âşık olanların yüzünde nişanı olur

Dün gün turmaz akar anuñ gözleri yaşınuñ kanı

(Timurtaş, 2009, s. 317)

Bâki dirlik seven kişi gerek tuta ışk eteğin

İşkdan artuk her nesnenüñ degşirilür zevâli var

(Timurtaş, 2009, s. 27)

Bu aşkın yolu ise çilelidir. Yunus bu yolda dünyadan geçtiği gibi kendisine bu dünyada verilmiş “cüft” dediği “eş”den de gönlü geçmiştir, ahirette vadedilen cennetten ve cennetteki hurileri koynuna almaktan da vaz geçmiştir. Onun için cennet bahçeleri de bu dünyadaki bağ ve bahçeler kadar değersizdir:

Bugün canum yolda koyam yarın ivazın viresin

Arz eyleme Uçmağunı hiç arzum yok Uçmağičün

Benüm Uçmak neme gerek hergiz göñlüm aña bakmaz

İşbu benüm zarılığum degüldürür bir bağ için

Uçmağ Uçmağum didüğün mü’minleri yeltediğün

Vardur ola birkaç huri arzum yokdur kucmağičün

Bunda dağı virdün bize ol huriyi cüftü halâl

Andan geçti arzum tamam arzum saña ermeğičün

Sûflere vir sen anı baña seni gerek seni

Hâşâ ben terk idem seni şol bir evle çardağičün?!

(Timurtaş, 2009, s. 185)

Yunus'un ideal insan tipi, bu aşk üzere "olmuş", "kâmil insan"dır. Bu tip, ilahî ahlakla ahlaklanmış, aşk ile Allah'a ulaşmıştır. Bu insan, tûl-ı emel defterin dürmüş, pervâneleyin oda yanmış, yüreğine aşk odun urmuş, cehd eyleyip ol dosta ermiş ve sonunda dost didarın görmüştür:

*Cânını dost yolına koymayan 'âşık mıdur
Cehd eyleyüb ol dosta ırmeyen 'âşık mıdur
'Aşk derdini göñilde cân ile berkitmeyen
Tûl-ı emel defterin dürmeyen 'âşık mıdur
'Aşk kadehinden içüb nefis dileginden geçüb
Hak yolına er gibi turmayan 'âşık mıdur
Dâ'im riyâzet çeküb halvetlerde diz çöküb
Dost didârın görmeyen sanma ki 'âşık mıdur
'Aşka tanışuk sığmaz degme cân göge ağmaz
Pervâne gibi oda yanmayan 'âşık mıdur
Kişi dertlü olıcak dermân istegen olur
Kendü derdi dermânın sormayan 'âşık mıdur
Ey Yunus sen dostuñuñ cefâsına katlanğıl
Yüregine 'aşk odun urmayan 'âşık mıdur
(Şahin, 2011, s. 137)*

Bütün bunları yerine getiren âşıktır. Bütün bunları yerine getirdikten sonra kişi dünya ile nefsi arasındaki ilişkiyi keser, gerçek varlıkta yok olur; akıldan, idrakten kurtulur ve âşık için ipek ile çulun farkı kalmaz:

*Işk erine dünyada çi harir ü çi palas
Zirâ ki göñli anuñ dutmadı kibr ile pas
(Timurtaş, 2009, s. 95)*

Aslında gerçek anlamda insan da yaratılışındaki aşk ile ikilikten kurtulmuş, "bir" hâline gelmiş insandır. Bu kurtuluş kişinin maddi varlığının bürümceği olan vücut organlarına kadar varmalıdır:

*Seni Hak'dan yığanı her neyise vir gider
Ne beslersin bu teni sinde kurt kuş yir gider
Ölene bak gözin aç dökülür sakal ü saç
İlan çıyan gelür aç yiyüp içüp sir gider
(Timurtaş, 2009, s. 32)*

Yunus'un burada tanıttığı "âşık insan/ideal insan" gerçekte de kendisidir ve bütün araştırmacılar az çok bundan bahsetmişlerdir. Onun tanıttığı bu insan sonsuz hoşgörülü, evrensel değerlerle insanıyetli, insancıl (hümanist) ve ermiş kişidir.

2. Aşksız İnsan

Yunus bundan başka “aşksız insan” dediği ikinci insan tiplerinden söz etmiştir. Bu ikinci kategoride onun tarif ve tavsif ettiği en az dört insan tipi vardır:

2.1. Sâlûs İnsan

Bunların birincisi maddi ve manevi çelişkiler içinde bocalayan zahitler ve sofulardır. Bu sahtekâr dindarlar kendilerini cübbesiyle, tesbihiyle, sarığıyla pazarlayıp keramet sahibi olduklarını iddia edenlerdir. Bunlar, *cehd eyleyip ol dosta ermeyen, tûl-ı emel defterin dürmeyen, yüreğine aşk odun urmayan, pervâneleyn oda yanmayan ve dost didârın görmeyenlerdir*. Bu tipin davranışlarındaki en belirgin özellik riyadır ve böyle insanlar çelişkiler içinde bocalamaktadır. Yunus bunları kendi ağızlarından konuşturarak şöyle demiştir:

*Sûfiyem halk içinde tesbih elümden düşmez
Dilüm ma’rifet söyler gönlüm hiç kabûl itmez
Söylerem ma’rifeti sâlûslarım katı
Miskinliğe dönmeğe gönlümden kibir gitmez*
(Timurtaş, 2009, s 776)

Bunlar, nefleriyle mücadele etmemiş, kendini ve rabbini hakkıyla bilmemiş, kolayca Allah’a ulaşabileceğini sanarak aldanmış kimselerdir. Kesinlikle akıllı değil, delidirler; çünkü bunlar dünyaya, maddeye tapınmaktadırlar:

*Uslu degül, delidür yüce saraylar yapan
Âkıbet vîrân olur cümleñün imâreti*
(Timurtaş, 2009, s 291)

Yunus’a göre böyleleri keramet sahibi olduğunu iddia ederek “halka sâlûsluk satan”lardır. Böyleleri yalnız halkı değil, kendilerini de aldatan cahiller olup dünya derdine düşmüş, kıyameti ve hesap gününü unutmuşlardır. Yunus, bu tip insanlara karşı çok katı bir tutum içindedir ve onların, aslında hâlâ kâfir olan nefslerinin kölesi oldukları düşüncesindedir:

*Kerâmetüm var diyen halka sâlûsluk satan
Nefsin müselmân itsün var ise kerâmeti*
(Timurtaş, 2009, s. 291)

O, böylelerine seslenirken bu işin hiç de onların zannettiği gibi olmadığını söyler ve bu yolda kişinin Tanrı yardımına muhtaç olduğunu, bu muhtaçlık durumunun da benlik duygusu ve nefsin iyice ezilip yer ile yeksan olmasıyla ortaya çıkabileceğine inanır. Çünkü Yunus ancak o zaman Tanrı’nın ilgisine mazhar olunacağı düşüncesindedir:

*Dostu kande bulasın sende durmağıla sen
Ol imâret eylemez sen vîrân olmayınca*
(Timurtaş, 2009, s. 262)

Yunus’a göre nefsinin ve benlik duygusunun esiri olanlar “ben dervişim” diyerek yalan iddiada bulunanlardır; böyleleri asla Tanrı’nın varlığına ulaşamayacak ve Hak didarını görmeyeceklerdir:

Ben dervişim diyenler yalan da'vî kılanlar

Yarın Hak didârını görmeyiser göz ile

(Timurtaş, 2009, s. 262)

2.2. Hayvan İnsan

Yunus, “aşksız insan” tiplerinin ikincisi olarak “hayvan” denilebilecek bir insandan söz eder. Bunlarda “âşık insan” diye bir yan gelişmemiştir; bunlar “aşk”tan mahrum olup büsbütün dünyevî ve nefsî davranış içindedirler. Yunus onlara öğüt vermenin gereksizliğini, onların hayvan olduklarını ve öğütten almaz olduklarını şöyle ifade eder:

İşksizlara virme öğüt öğüdünnden alur değül

İşksiz âdem hayvan olur hayvan öğüt bilür değül

(Timurtaş, 2009, s. 121)

Böyleleri öldüğünde hayvan ölmüş gibi olur. Yunus bunların ölümünden söz ederken:

Ölen hayvandurur, âşıklar ölmez (Timurtaş, 2009, s. 88) der ve böylelerini “otlar davara” benzetir (Timurtaş, 2012, s. 50).

2.3. Yabani Hayvan Gibi İnsan

Yunus'a göre “aşksız insan”ların önemli bir çoğunluğu da “yabani hayvan”dır; bunlar evcil hayvandan da beterdirler:

İlm okumaktan garaz kişi kendin bilmektir

Pes kendini bilmezsen bir hayvândan betersin

(Timurtaş, 2012, s. 191)

O, böylelerinin sürüler hâlinde dağlarda dolaştığını, dağlarda yaşamakta olduğunu söyler:

İşbu sözüm anlamayan eydüm saña neye beşzer

Anuñ bigi öküş âdem tağda yürür süri süri

(Timurtaş, 2009, s. 249)

Yunus'a göre böylelerinin zerre kadar aşkı yoktur ve onun için yabani hayvan gibi kalmışlardır: *Bilürsin dünya seveni baykuş gibi yabandadur* (Timurtaş, 2009, s. 317) deyişi de *Bir zerre aşkı olmayan belli bilün yabandadur* (Timurtaş, 2012, s. 51) deyişi de bunu anlatır.

2.4. Taş İnsan

Yunus bununla da kalmaz; yine aşksızlardan olmak üzere “taş insan”dan söz eder ve onları “taş” olarak nitelendirir:

Kara taşa su koyarsañ elli yıl isladurisañ

Hemen taş gine bayağı hünerlü taş olur degül

(Timurtaş, 2009, s. 121)

Bu tipin gönlü, *misâl-i taşa beşzer*. Böylelerinin aşktan yoksun olan gönülleri taş gibi olduğundan “yumuşak söylese” dahi oradan sâdır olan “sözi savaşa beşzer” (Timurtaş, 2012, s. 50).

Yunus böylelerine çok söylemiştir, ama boşuna... O, böylelerinin idraksizliği için *Aşksızlara benüm sözüm / Benzer kaya yankusına* (Timurtaş, 2012, s. 51) demektedir. Yunus bazen bütün bir ülkeyi böyle kendisini anlamaz insanlarla dolu görmüştür:

Ben bir aceb ile geldüm kimse halüm bilmez benüm

Ben söylerem ben dinlerem kimse bilmez dilüm benüm

(Timurtaş, 2009, s. 180)

Öyle ya, evcil hayvanlardan At'a "Deh!" dese gider, eşeğe "Çüş!" dese dururdu. Yabani hayvanlar ürker kaçır ya da hırlar saldırırdı. "Bu taş gibi insanlar hiç etkilenip tepki vermediler..." demek istiyor. Ve bu durum, bu anlatamama durumu hayatı cehennem eder insana. İnsan bu durumda felç de olur, kanser de olur, kalp ve damar hastalıklarına da yakalanabilir. O olgun Yunus'un, o derviş Yunus'un, o ermiş Yunus'un bu dertlerden birine düşmüş olabileceği de yabana atılır bir düşünce gibi görünmüyor insana... Çünkü Yunus gibi insanlar daha derinden duyarak yaşarlar...

Sonuç

Yunus'a göre tüm insanlar sırf insan olduğu için toptancı (götürü) bir anlayışla sevilir ve hoş görülür; fakat bütün bu insanlar içinde çeşit çeşit insan vardır... Yunus bu bakımdan insanları iki genel başlık altında değerlendirmiş gibidir: 1. "âşık insan", 2. "aşksız insan". İncelendiğinde onun "âşık insan" dediğinin kendisi gibi nefsini öldürmüş, maddi her şeyle ilgisini kesmiş, dünya ve ahiretten her türlü beklenti, lütuf ve ihsanlara sırtını dönmüş, yalnız Tanrı'nın varlığı ve birliğine ulaşmayı amaçlamıştır. Onda "aşksız insan" ise en az dört kategoriye ayrılmış gibi görünür:

Bunların birincisi maddi ve manevi çelişkiler içinde bocalayan zahitler ve sofulardır. Bu sahtekâr dindarlar kendilerini cübbesiyle, tesbihiyle, sarığıyla pazarlayıp keramet sahibi olduklarını iddia edenlerdir. Bunlar, *cehd eyleyip ol dosta ermeyen, tûl-ı emel defterin dürmeyen, yüreğine aşk odun urmayan, pervâneleyn oda yanmayan ve dost didârın görmeyenlerdir*. Bu tipin davranışlarındaki en belirgin özellik riyadır ve böyle insanlar çelişkiler içinde bocalamaktadır.

Yunus'un "aşksız insan" kategorisindeki ikinci insan tipi "hayvan insan" olarak tavsif edilmiştir. Bunlarda "âşık insan" diye bir yan gelişmemiştir; bunlar "aşk"tan mahrum olup büsbütün dünyevi ve nefsi davranış içindedirler. Yunus onlara öğüt vermenin gereksizliğini, onların hayvan olduklarını ve öğütten almaz olduklarını şöyle ifade eder:

İşksızlara virme öğüt öğüdünnden alur değül

İşksız âdem hayvan olur hayvan öğüt bilür değül

Yunus'taki "aşksız insan"ların üçüncüsü "yabani hayvan" olarak tespit edilmiştir: O, böylelerinin sürüler hâlinde dağlarda dolaştığını, dağlarda yaşamakta olduğunu söyler:

İşbu sözüm anlamayan eydüm saña neye benzer

Anuñ bigi öküş âdem tağda yürür süri süri

Yunus'a göre böylelerinin zerre kadar aşkı yoktur ve onun için yabani hayvan gibi kalmışlardır: *Bilürsin dünya seveni baykuş gibi yabandadır* deyişi de *Bir zerre aşkı olmayan belli bilün yabandadır* deyişi de bunları anlatmaktadır. "Aşksız insan"ların dördüncüsü taş gibidir. Yunus onlara da seslenmiştir ama boşuna... Sesi kayaya çarpmışçasına geri gelmiştir: O, böylelerinin anlayışsızlığı, kavrayışsızlığı ve idraksizliği karşısında *Aşksızlara benüm sözüm / Benzer kaya yankusına* demiştir. Bu durum, o engin hoşgörüsüyle Yunus Emre'nin de hayatını zorlaştırmış olmalı...

Daha önce Yunus Emre'nin insanlık anlayışını ve insancılığını konu alan incelemelerde böyle bir retorik çalışmasıyla bu tespit ve tasnifin yapılmamış olduğu da ayrıca önemle vurgulanması gereken bir sonuçtur.

KAYNAKÇA

- ALIÇLI, S. (1966). "Yunus Emre'de İnsanlık". *Türk Yurdu, Yunus Emre Özel Sayısı*. 5: 117-122.
- ALPAY, G. (1972). *Yunus Emre'nin Hümanizmasının Temelleri*, Yunus Emre, Sabahattin Eyuboğlu, İstanbul: Cem Yayınevi: 321-323.
- DOĞAN, A. (2013). "Yunus Emre Divanı'nda İdeal İnsan". *Turkish Studies*. VIII/13: 829-839.
- ENGÜNÜN, İ. – Z. KERMAN (1988). "İnsaniyetçilik". *Mehmet Kaplan'dan Seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 2: 235-238.
- EYÜBOĞLU, S. (1972). *Yunus Emre*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- GÜZEL, A. (2021). *Bizim Yunus*. İstanbul: Eyüpsultan Belediyesi Yayınları.
- İLHAN, N. vd. (2020). *Uluslararası Yunus Emre ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Gelişimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ahi Evran Üniversitesi, 4-6 Ekim/October 2018, Kırşehir Belediyesi Basın Yayın Müdürlüğü, Kırşehir.
- KAPLAN, M. (1946). "Yunus Emre'ye Göre İnsan". *İstanbul*. 63: 9-11.
- KAPLAN, M. (1973). "Yunus Emre'nin İnsan ve Ahlâk Görüşü (Risâlat al Nushiyya'nın Tahlili)". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. 21: 65-82.
- KAPLAN, M. (1988). "Ebedî Yunus". *Edebiyatımızın İçinden*. İstanbul: Dergâh Yayınları: 20-22.
- SEVGİ, A. (2012). "Yunus Emre'de İnsan Sevgisinin Evrensel Niteliği Üzerine". *Turkish Studies*. VII/1: 99-103.
- ŞAHİN, H. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- ŞANLI, İ. – M. DAYANÇ (2016). "Mehmet Kaplan'ın Yunus Emre ve Şiirlerini Konu Alan Yazıları Üzerine Bir Değerlendirme". *Turkish Studies*. XI/20: 567-582.
- TATCI, M. (1991). *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- TİMURTAŞ, F. K. (2009). *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- TİMURTAŞ, F. K. (2012). *Yunus Emre Divânı*. İstanbul: Kapı Yayınları.